

Яценко Т.О.,
доктор педагогічних наук, академік НАПН України,
головний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна

КОМПЕТЕНТІСНА СПРЯМОВАНІСТЬ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЛІЦЕЇ

У контексті нової парадигми шкільної літературної освіти процесуальні аспекти її модернізації розв'язуються на основі компетентнісного підходу. Відтак набуває актуальності проблема формування ключових і предметної читацької компетентностей учнів у процесі навчання української літератури в ліцеї [1;2].

Рівень загальноосвітньої підготовки учнів значною мірою обумовлений рівнем сформованості їхньої *читацької компетентності*. Саме читання є не лише одним із основних засобів зацікавлення школярами творами словесного мистецтва, а й найважливішим способом засвоєння базової навчальної інформації, специфічною формою комунікативно-пізнавальної діяльності та одним із основних чинників саморозвитку юної особистості. Тому вважаємо, що читацьку компетентність доцільно тлумачити як ключову для різних освітніх галузей.

Читацька компетентність як ключова – це якість, що виявляється в готовності та здатності особистості самостійно здобувати і застосовувати пов'язані з читанням знання і вміння для здійснення читацької діяльності, читацького й особистісного саморозвитку.

Читацька компетентність як предметна – це інтегрований результат навчальних досягнень учнів, пов'язаних із читацькою діяльністю, здатність до осмисленого набуття знань і вмінь, передбачених конкретною програмовою темою та шкільним курсом літератури загалом, система ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтацій, сформованих на матеріалі високохудожніх творів, а також здатність до цільового застосування комплексу предметних знань, умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Із огляду на дискусійний характер трактування сутності цієї дефініції, допускаємо можливість визначати її як категорію, структурними компонентами якої є:

- *загальнокультурний* – усвідомленні української літератури як невід'ємного складника світової художньої культури, розумінні її специфіки та естетико-художньої значущості як мистецтва слова, уміння розглядати художній твір у культурно-мистецькому контексті, усвідомлення соціокультурної значущості художньої літератури; уміння і навички використовувати загальнолюдські та національні культурні еталони й цінності у повсякденній взаємодії з оточуючими;

- *літературознавчий* – уміння орієнтуватися в світовому та національному літературному процесі, знання елементів теорії літератури як основи читацької діяльності, уміння застосовувати здобуті теоретико-літературні знання для аналізу та інтерпретації художнього твору;

- *інтерпретаційний* – знання змісту і проблематики художніх творів, обов'язкових для текстуального вивчення; уміння знаходити в художньому творі авторські й творити власні смисли на основі діалогу з текстом, автором та іншими читачами, здатність сприймати художній текст як засіб збагачення естетичного та емоційно-чуттєвого досвіду;

- *аксіологічний* – розуміння світоглядних категорій, моральних ідеалів, що знайшли відображення в художньому творі, розглядати зміст, учинки героїв, авторську позицію у контексті загальнолюдських і національних цінностей, усвідомлювати значення прочитаного для особистісного розвитку;

- *творчо-мовленнєвий* – здатність будувати зв'язні висловлювання відповідно до комунікативної ситуації, наявність креативних здібностей до створення усних і письмових творчих робіт різних жанрів.

Отже, предметна читацька компетентність – це здатність учня-читача до мобілізації та застосування комплексу специфічних особистісних, когнітивних, естетико-комунікативних і ціннісних механізмів з метою організації та реалізації ефективної естетичної взаємодії з художнім текстом, поєднання яких і забезпечує (або не забезпечує) сформованість цієї інтегрованої особистісної якості.

Вагомий дидактико-методичний потенціал для розвитку ключових і предметної читацької компетентності учнів ліцею мають нові підручники української літератури. Так, характерною особливістю підручників «Українська література (рівень стандарту)» для учнів 10 класу та «Українська література (рівень стандарту)» для учнів 11 класу (автори – А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін.), що рекомендовані МОН України для впровадження в шкільну практику, є їх компетентісна спрямованість [3;4].

В основу цих навчальних книг покладено положення, дотримання яких забезпечуватиме реалізацію ідеї суб'єкт-суб'єктного шкільного навчання української літератури, орієнтованого на формування компетентного учня-читача. Зокрема, засадничі ідеї означених підручників такі: підручник літератури як ефективний засіб розвитку читацької компетентності сучасного учня; об'єктивний розгляд життя і творчості українських письменників у контексті певної історичної доби та з урахуванням сучасних досягнень літературної критики; розгляд художнього твору як форми суспільної свідомості, естетичного явища, що репрезентує художній напрям чи стильову течію світового і національного мистецтва; аналіз та інтерпретація художнього твору як розкриття авторського задуму, аналіз засобів його реалізації (жанр, система образів, художніх засобів тощо) та формування в учня-читача особистісного ставлення до прочитаного; пріоритет різних видів самостійної діяльності учня-читача; підручник – один із чинників становлення учня як суб'єкта власного читацького й особистісного розвитку.

Підручник розглядається авторами як робоча навчальна книга («самовчитель»), що мобілізує і спрямовує розумові здібності учнів на самостійне опрацювання й осмислення запропонованого навчального матеріалу. Організацію продуктивної самостійної читацької діяльності школярів у процесі роботи з підручниками забезпечує окреслення траєкторії опрацювання його навчального матеріалу. Навчальні цілі кожної теми (оглядове чи текстуальне вивчення) деталізовано у рубриці «Читацький путівник» – конкретно визначено обсяг знань та вмінь, які учні зможуть здобути у процесі вивчення програмової теми, що є основою для розвитку читацької предметної та ключових компетентностей.

Кожен тематичний блок підручника розпочинається коротким оглядом розвитку української літератури певного історичного періоду в контексті тенденцій національної культури означеного часу. На прикладі життя і творчості письменників досліджуються взаємовпливи художньої літератури, музики, театру та інших видів мистецтва.

Для формування в уяві учнів образу письменника як цікавої, багатогранної й талановитої особистості передбачено наскрізну рубрику «Знайомство здалеку і зблизька», навчальний текст якої конкретизується у підрубриках «Портрет», «Вдача», «Захоплення», «Сторінки життєпису», «Приватне життя» тощо. У біографічному матеріалі акцентується на взаємовпливі життя письменника і його творчості, впливі родини на формування особистості автора, важливості освіти і самоосвіти для подальшого успіху і професійного становлення, еволюції письменницьких зацікавлень і ставлень до різних ідей і тем тощо. Головне призначення цього розділу – викликати в учнів-читачів інтерес до творчості митця, бажання самостійно продовжити роздуми над художніми творами. Достовірність, точність фактів і дат, освітньо-виховна і пізнавальна цінність презентованого біографічного матеріалу, помірне використання фрагментів епістолярно-мемуарних і літературно-критичних джерел були основними критеріями щодо підготовки розділу «Знайомство здалеку і зблизька».

Сформувати в учнів загальне розуміння творчого доробку письменника (історична доба, тематика, проблематика, загальна характеристика творчості) і проникнути в глибини художнього твору, що вивчається текстуально допоможе матеріал наскрізної рубрики «Художній світ письменника». Епіграф до цієї рубрики використано як вираження концепції художньо-публіцистичного тексту про творчість письменника.

Задекларована у передмові підручника ідея діалогічної взаємодії з текстом конкретизується у рубриці «Читацькі діалоги», що містить теоретичний матеріал, поради учням-читачам для налагодження діалогу з текстом художнього твору. Матеріал рубрики спонукає школярів до співпраці, налаштовує на глибоке осмислення прочитаного.

Розвиткові загальнокультурної компетентності учнів сприяє змістове наповнення рубрики «Культурно-мистецький контекст» і система запитань і завдань до неї. Сучасна, пізнавальна та доступна для учнів інформація про українське мистецтво (репродукції творів живопису, фото скульптурних, архітектурних пам'яток, ідейно-естетичний аналіз художніх полотен і музичних творів тощо) допомагає глибокому осмисленню ідейно-художнього змісту літературного твору, вдосконаленню вмінь проводити мистецькі паралелі у процесі аналізу та інтерпретації літературного твору, а також формуванню розуміння української літератури як невід'ємного складника світового мистецтва.

Запропонована у підручниках система різнорівневих компетентнісно орієнтованих запитань і завдань ґрунтується на дотриманні концептуального положення – активізації інтелектуальної активності учнів-читачів у процесі самостійного опрацювання текстів підручника. Так, у рубриці «Запитання і завдання» збалансовано представлено аналітичні запитання і завдання репродуктивного, частково-пошукового та проблемного характеру з метою перевірки рівня навчальних досягнень учнів. Завдання сформульовані таким чином, щоб максимально актуалізувати суб'єктний досвід і предметні знання учнів ліцею, спонукати їх до активної аналітичної діяльності, самостійного аналізу та інтерпретації художніх творів, висловленню власних оцінних суджень, сприяти виробленню вмінь діалогічного і контекстного прочитання твору, рефлексії виконання запланованого та усвідомленню змін у власному читацькому розвитку.

Виконання деяких навчальних завдань передбачає пошук учнями додаткової інформації в інших джерелах. Тому серед запропонованих завдань є й такі, що потребують додаткових знань (підготувати віртуальну екскурсію до музею, картинної галереї; провести опитування серед друзів у соціальних мережах; розробити запитання до інтелектуальної гри; підібрати музичний супровід до виразного читання поезії тощо).

Отже, підготовлені на засадах компетентнісного підходу підручники української літератури для 10 і 11 класів закладів загальної середньої освіти ефективно сприятимуть розвитку ключових і предметної читацької компетентності учнів, вихованню особистості інноваційного типу мислення та культури.

Література.

1. Про схвалення Концепції реалізації державної «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження КМУ від 14 груд. 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>. Назва з екрану.
2. Програма для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Українська література (рівень стандарту) : наказ МОН України від 23 жовт. 2017 р. № 1407. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58819/>. Назва з екрану.
3. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ : Пед думка, 2018. 192 с.
4. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ : Оріон, 2019. 256 с.